

УДК 658.821

ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО–ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЗАСАДАХ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ

Матукова Д.Г.*, 2013

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

У статті доведено пріоритетність інтегрованого підходу до еколого–економічного управління. Визначено шляхи підвищення екологічної орієнтації підприємництва у сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано доцільність трансформації об'єктної складової еколого–економічного управління з джерел забруднення до стадійності бізнес–процесів. Ідентифіковано основні види економічних ефектів від оптимізації управління.

Ключові слова: *еколого–економічне управління, управління навколишнім середовищем, інтегроване управління, бізнес–процеси, економічний ефект.*

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку економічних відносин характеризується підвищенням уваги до екологічних проблем у практиці функціонування підприємств, що знаходить відображення у стилі та методах управління. Зростання рівня навантаження на навколишнє середовище вимагає формування нових вимог до управління господарською діяльністю бізнес–одиниць та відповідно до рівня знань і компетенції менеджерів усіх рівнів з питань екології. Необхідним є формування нових концептуальних підходів до еколого–економічного управління, зорієнтованого на забезпечення позитивного вектору розвитку суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз монографічної та періодичної літератури показав, що в цілому наукові публікації з різних питань еколого–економічного управління достатньо різноманітні за своїми підходами і тематикою, та охоплюють широкий спектр проблем. У роботах вітчизняних науковців екологічні проблеми функціонування підприємств розглядаються переважно через призму категорії «економіка природокористування», що пов'язана з раціональним використанням природних ресурсів і охороною навколишнього середовища [4 с.431, 6 с.319]. У рамках «економіки природокористування» отримали розвиток цілий ряд «галузевих наукових напрямів». Теоретико–методичні засади вирішення екологічних проблем функціонування промислових підприємств висвітлені в роботах М. Беседи, А. Богатирьова, І. Бистрякова, Л. Варави, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, М. Коржнева, Д. Липницького, В. Міщенко, В. Нусінова, А. Оксанич, Л. Огорокової, О. Паламарчука, С. Половнікової, А. Турила, М. Хижняка, В. Шестопалова, Є. Яковлева та інших [2 с. 98]. Більшість праць спрямована на регіональний та галузевий аспекти досліджуваної проблематики, що зумовлює необхідність поглиблення наукових засад еколого–економічного управління на рівні підприємства.

Постановка завдання. Ретроспективний аналіз теорії і практики еколого–економічного управління на вітчизняних підприємствах дозволяє зробити висновок про відсутність системності та стратегічної спрямованості, неузгодженістю функціональних підрозділів, що задіяні у процесі управління. Вищезазначене вимагає удосконалення підходів до підвищення збалансованості природоохоронних заходів з виробничою діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Традиційно еколого–економічне управління розглядається, як складова системи управління підприємством. У той же час у підприємницькій практиці недостатньо уваги приділяється формуванню та реалізації екологічної стратегії, а також визначенню її місця у загальній системі управління. На сьогодні у вітчизняній науці не сформовано комплексного підходу до використання таких інструментів еколого–економічного управління, як екологічний маркетинг, облік та аудит. Послідовна екологізація господарської діяльності вітчизняних бізнес–структур відбувається переважно шляхом створення, освоєння та використання у виробництві науково–технічних, технологічних, адміністративно–правових та соціально–економічних нововведень.

Узагальнення концептуальних підходів та практики функціонування вітчизняних промислових підприємств дозволяють говорити про існування двох підходів управління у екологічній сфері: управління навколишнім середовищем та еколого–економічне управління. Управління навколишнім середовищем орієнтоване в першу чергу, на формування та активізацію ресурсів підприємства задля досягнення цілей у сфері природокористування, та охорони навколишнього середовища [3 с.122]. Цілі еколого–економічного управління взаємопов'язані з

* © Матукова Д. Г. – аспірант, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

цілями управління навколишнім середовищем, при цьому ця функціональна підсистема управління інтегрує кадровий, виробничий, та фінансовий аспекти. Еколого–економічне управління підприємством передбачає: зниження навантаження на навколишнє середовище; підтримку рівноваги у взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовища; збалансування економічних інтересів стейкхолдерів із завданнями охорони навколишнього середовища; оптимізацію використання інструментарію еколого–економічного управління.

Досвід розвинених країн свідчить про трансформацію еколого–економічного управління: від підприємства – як фактору екологічного навантаження до підприємства – як фактору раціонального використання природних ресурсів. За останні п'ять років зростання екологічних вимог у світі сприяло підвищенню конкурентоспроможності бізнес–єдиниць за рахунок зниження витрат сировинних ресурсів та розробленню принципово нових сучасних технологій переробки відходів тощо [1, с.111].

Підвищення рівня еколого–економічного управління вимагає його інтеграції у структуру загального менеджменту. На нашу думку, реалізації цього завдання найбільш відповідає Сент–Гальська модель менеджменту з огляду на її комплексний характер. У чистому вигляді ця модель являє собою насамперед теоретичну схему управління спрямовану на стійкий розвиток підприємств. Реалізація екологічної концепції на основі такої моделі базується на розподілі локальних цілей, та залежить від системи цінностей суб'єкта господарювання.

Рішення щодо вибору пріоритетів еколого–економічної стратегії зумовлюють характер і спрямованість еколого–економічної діяльності на оперативному рівні управління. Для всіх складових екостратегії існує правило мінімального стандарту, дотримання якого є необхідною умовою подальшого існування фірми. Мінімальні стандарти щодо рівня максимальних витрат і мінімальної диференціації утворюються там, де зміни однієї складової не можуть бути відшкодовані без більш сильних змін інших складових [5, с.143]. Таким чином, поле дії екологічної стратегії знаходиться в координатах мінімальних вимог для кожного з її складових і максимально можливим віддаленням від них.

Функціонування моделі залежить від взаємодії фірми із зовнішнім середовищем, від здатності керівництва формулювати екологічні цілі та обробляти інформацію щодо навколишнього екологічного середовища. На стратегічному рівні формуються довгострокові еколого–економічні цілі підприємства на основі екологічного портфеля, який включає як потенційні шанси та ризики для підприємства в цілому, так і окремі заходи щодо зниження навантаження на навколишнє середовище. На рівні оперативних дій екологічна проблема розглядається як найбільш можливе ефективне використання екосфери як фактора виробництва. Тому оперативний рівень концентрує увагу на виробництві, складуванні, транспортуванні, включаючи забезпечення сировиною і енергією, скороченням та комплексною переробкою сировини.

Традиційне використання процесного підходу у практиці еколого–економічного управління вітчизняних підприємств полягає у застосуванні таких функцій управління як планування, організація, стимулювання, контроль. При цьому об'єктом управління виступають джерела забруднення навколишнього середовища (викиди у атмосферу, скиди у водоймища тощо). Ідентифікація факторів негативного впливу на навколишнє середовище внаслідок функціонування гірничо–збагачувальних комбінатів доводить, що орієнтація на джерело забруднення як об'єкт управління є невиправданою з огляду на те, що екологічне навантаження виникає на різних етапах видобутку корисних копалин; виробництва продукції; утилізації відходів виробництва; процесів транспортування та збереження ресурсів.

З огляду на вищезазначене, вважаємо доцільним трансформацію існуючого процесного підходу до еколого–економічного управління на основі виокремлення бізнес–процесів підприємства:

- управління на стадії видобутку сировини повинно бути спрямованим на більш повне та комплексне використання мінерально–сировинної бази; впровадження ресурсозберігаючих технологій видобутку корисних копалин; підвищення рівня вилучення корисних компонентів з мінеральної сировини, залучення нетрадиційних та альтернативних джерел отримання енергії;

- управління на стадії виробництва продукції передбачає використання новітніх технологій переробки, що дозволяють мінімізувати втрати мінеральної сировини;

- управління на стадії процесів транспортування та зберігання відповідного ресурсу спрямоване на зменшення його втрат, основними складовими збитку на гірничо–збагачувальних підприємствах є: збитки, пов'язані з втратою корисних копалин у процесі їх транспортування з кар'єру до дробильних фабрик; підвищення витрат паливо–мастильних матеріалів, що пов'язано з

високим ступенем зносу гірничотранспортних засобів; збитки від сплати штрафів за забруднення навколишнього середовища пересувними джерелами.

Таким чином, інтегроване еколого–економічне управління передбачає запобігання забруднення природи у всіх бізнес–процесах підприємства. Варто відзначити що екологічно оптимальне постачання дозволяє мінімізувати навантаження на навколишнє середовище ще на початку виробничого циклу. Вибір екологічно прийняттого типу виробництва здійснюється відповідного для можливостей і умов конкретного підприємства.

Інтегроване еколого–економічне управління вимагає розмежування внутрішніх і кінцевих цілей діяльності, що проявляються у двох вимірах: 1) екологічні результати; 2) економічні результати (зменшення витрат ресурсів, підвищення прибутковості, зростання ефективності виробництва тощо). Наголошуємо, що в сучасних умовах господарювання, пріоритетність заходів зі зменшення навантаження на навколишнє середовище визначається їх економічною ефективністю. Оптимізація процесного підходу генерує наступні види економічних ефектів: ефект замикаючих витрат; ефект комплексного використання сировини; ефект потенціалу економічного зростання.

Виникнення ефекту замикаючих витрат пов'язане з неідентичністю умов відтворення наступних одиниць ресурсу. Під дією соціально–економічних факторів та факторів обмеженості природних ресурсів відбувається зміна їх економічної цінності: по–перше, зростання продуктивності праці підвищує ефективність експлуатації одиниці природного ресурсу; по–друге, необхідність залучення до експлуатації родовищ, гірших за якістю корисних копалин та розташуванню, підвищує «ціну» раніше використовуваних ресурсів. Крім того, вичерпання ресурсів, що вимагає освоєння нових родовищ, пов'язане з необхідністю створення нової інфраструктури, до складу якої, крім виробничих, повинні входити і природоохоронні об'єкти. Залучення «замикаючих ресурсів» призводить до ефекту замикаючих витрат, суть якого у тому, що видобуток кожної наступної одиниці ресурсу є дорожчим, ніж попередньої.

Ефект замикаючих витрат можна прослідкувати на прикладі розробки родовищ Криворізького залізничного басейну, для яких характерним є погіршення гірничо–геологічних умов видобутку корисних копалин та, як наслідок, подорожчання корисних копалин. Однак, варто відзначити, що раціональне використання ресурсів дозволяє «заморозити» та зупинити ефект замикаючих витрат, задовольняючи існуючі потреби умовно на попередньому рівні витрат. Таким чином, інтегроване еколого–економічне управління нівелює ефект замикаючих витрат, внаслідок чого спостерігається виробництво при менших витратах.

Ефект комплексного використання сировини полягає у збільшенні доходів від реалізації продукції за рахунок переробки відходів видобутку та збагачення корисних копалин. Оскільки, виробництво продукції з відходів у декілька разів нижче, ніж з видобутої сировини, підвищується прибутковість діяльності підприємства. Світовий досвід розроблення і реалізації програм ресурсозбереження ґрунтується на різноплановому арсеналі механізмів та економічних методів забезпечення ефективного ресурсоспоживання в усіх сферах діяльності. Узагальнюючи досвід зарубіжних країн, варто виокремити наступні напрямки розв'язання проблеми:

- підвищення продуктивності ресурсів за рахунок підвищення рівня інноваційності виробництва;
- широкомасштабне впровадження технологій комплексного використання природних ресурсів;
- ухвалення законодавчих актів та заходів, що мають обмежувальний або стимулюючий характер до використання ресурсної бази.

Вихідною ідеєю, що відображає сутність сучасної концепції управління ресурсозбереженням на підприємстві, є ідея необхідності врахування взаємозв'язку та взаємовпливу зовнішнього та внутрішнього середовища при визначенні цілей підприємства, інструментами досягнення яких виступають стратегія економіко–екологічного управління, що претендує на вирішення одночасно двох рівнів ключових питань:

- підвищення результативності діяльності і рівня конкурентоспроможності підприємства;
- зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Ефект потенціалу економічного зростання полягає у тому, що при ресурсозбереженні змінюється вектор інвестованого капіталу: замість обслуговування існуючих економічних циклів створюється можливість вкладення коштів у майбутні цикли розвитку підприємства, що відрізняються більшою рентабельністю.

Висновки. Таким чином, підвищення ефективності еколого–економічного управління вимагає його інтеграції та збалансованості з усіма функціями виробництва, зокрема матеріально–

технічного постачання, виробництва, збуту, утилізації відходів. Це доводить доцільність переорієнтації об'єктної складової управління від джерел забруднення навколишнього середовища до бізнес–процесів підприємства. Реалізація вищезазначеного дозволить отримати наступні види економічних ефектів: ефект замикаючих витрат, ефект комплексного використання сировини, ефект потенціалу економічного зростання. Оптимізація еколого–економічного управління на засадах процесного підходу є підґрунтям для досягнення гармонійної інтеграції економічних та екологічних показників розвитку, підвищення рівня економічної безпеки та екологічної надійності господарської діяльності промислових підприємств.

Література:

1. Віленчук О. Гармонізація єдиного еколого–економічного простору України / О. Віленчук // Економіка України. – 2009. – № 3. – 187 с.
2. Грецька Г. Н. Особливості екологічного менеджменту у районах розташування металургійних підприємств / Г. Н. Грецька, В. В. Грецька // Бізнес Інформ.– 2008.– № 3.– 149 с.
3. Садеков А.А. Екологізація підприємництва як фактор сталого розвитку // Торгівля, комерція, підприємництво: Зб. наук. пр. – 2001. – 327с.
4. Павлов В.І., Рижков О.Ф., Полінчук О.П. Впровадження екологічно чистого виробництва як основи сталого просторового розвитку Проблеми раціонального використання соціально–економічного та природно–ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Збірник наукових праць: Випуск XVI, № 4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2010. – 541 с.
5. Харченко М.О., Панченко А.О. Проблеми та перспективи впровадження екологічно чистого виробництва в Україні // Механізм регулювання економіки. – 2011, №2. – 182 с.
6. Чигрин О.Ю., Щербак А.С. Аналіз проблеми впровадження екологічно чистого виробництва в Україні // Механізм регулювання економіки. – 2011, №1. – 241с.